

Марцін Гачковський

ГАЛИЧАНИ «У ПОЛОНІ ВЕЛИКОЇ УКРАЇНИ»:
РЕГІОНАЛЬНІ ВІДМІННОСТІ УКРАЇНСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО РУХУ (ДРУГА ПОЛОВИНА
XIX СТОЛІТТЯ – ПОЧАТОК XX СТОЛІТТЯ)
В СПОГАДАХ УЧАСНИКІВ
(ВИБРАНІ ПРОБЛЕМИ)

Галичина – «український П'ємонт»?

«На карті світу є такі місця, де програєш уже через те, що народився саме тут. У XIX столітті австрійська Галичина була одним із них»,¹ – зауважив Ярослав Грицак, нагадавши про погану славу цього периферійного краю та сумнозвісні проблеми його економіки. Убогість і загальне запізнення цивілізаційного розвитку створювали досить сумний образ Галичини. Польський автор Станіслав Щепановський представив детальну характеристику економічної ситуації Королівства Галичини і Лодомерії в розвідці *Злидні Галичини в цифрах*,² назва якої стала синонімом скорботного становища місцевої людності.

Буденні негаразди супроводжувалися бурхливим політично-культурним життям в умовах конституційної Австро-Угорської монархії. Одним із феноменів епохи стала поява в Галичині впливового національного руху русинів-українців. Під Габсбурзьким пануванням активно розвивалося суспільне і культурно-освітнє українське життя, існували політичні партії європейського зразка, діяли видавничі товариства, кооперативні спілки тощо. Успіхи українства відзначали із занепокоєнням польські спостерігачі.³

¹ Грицак, Я., *Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота (1856–1886)*, Київ 2006, 27.

² Szczepanowski, S., *Nędza Galicji w cyfrach i program energicznego rozwoju gospodarstwa krajowego*, Lwów 1888. На злам століть оприлюднено значно більше подібних публікацій (приклад: *Bieda nasza! Głos w sprawie położenia ekonomicznego Galicji*, Kraków 1886; Danielak, M., 3.765.702 *analfabetów: Śląsk, Galicya, W. Ks. Krakowskie*, Kraków 1886; Ciompa, P., *Drożynna w Galicyi i nędza urzędnicza*, Lwów 1913).

³ «Наші перспективи в Галичині є некорисними. Доля англійців у Ірландії, німців у чеських краях та ймовірна доля німецької національності в Верхній Сілезії мусять тут бути поганою ворожбою», – передбачав Францішек Буяк. (Bujał, F., *Galicya, t. 1, Kraj, ludność, społeczeństwo, rolnictwo*, Lwów 1908, 148).

Наприкінці XIX століття центр українського національного руху був розташований на захід від річки-кордону Збруч. «Коли порівняємо український національний розвиток в Австрії й Росії, – писав юрист та національний діяч Михайло Лозинський (1880–1937, галичанин), – побачимо велику різницю в користь австрійської України. Коли ідеал Кирило-Мефодійського Брацтва був радше політичною мрією, ніж реальною політичною програмою, – в австрійській Україні в той самий час побіч такого самого ідеалу самостійності України зродила ся також ідея політичної автономії як реальна програма з усіма виглядами на здійснення [...]. Коли російська Україна наслідком революції 1905 року ледви одержала змогу проявляти національне життя в сфері громадянської самодіяльності, – австрійська Україна здобула в той самий час перші основи національної автономії.»⁴ Цей стрімкий розвиток став можливим після переїзду до Галичини – внаслідок антиукраїнських репресій із боку царату – видатних політичних і культурних діячів із Наддніпрянщини.

Найімовірніше, саме серед наддніпрянських емігрантів народилася концепція українського П'ємонту – Галичини-ядра, яка мала би стати основою для об'єднання всіх українських територій.⁵ Подібного значення надавали Галичині (а власне: всій австрійській Галиції) й польські патріоти. За словами Володимира Барвінського, саме тут була «точка Архімедеса, з котрої може успішно подвигнути русин свою, поляк свою національну справу».⁶

Поняття «Галичини» досить неоднозначне. Найчастіше цим терміном означають східну частину Королівства Галичини і Лодомерії, з перевагою українського населення. Це здебільшого територія, обмежена річками Збруч (зі сходу) та Сян, з певними відхиленнями на захід, яка після 1921 року складала переважну частину трьох південно-східних воєводств Польщі, а сьогодні обіймає території львівської та івано-франківської областей і центральної та південної Тернопільщини.⁷

⁴ Лозинський, М., *Галичина в життю України*, Відень 1916, 21.

⁵ Чорновол, І., *Польсько-українська угода 1890–1894 рр.*, Львів 2000, 40–58.

⁶ Там само, 338.

⁷ Детальніше див. Кубійович, В., *Етнографічна карта південнозахідної України (Галичини)*, Львів 2007; Batowski, H., *Pojęcie polityczne Galicji Wschodniej*, in: *Українська думка політична в XX столітті*. Red. M. Pułaski, Kraków 1993, 33–43; Hryciuk, G., *Przemiany narodowościowe i ludnościowe w Galicji Wschodniej i na Wołyniu w latach 1931–1948*, Toruń 2005, 25–28; Сухий, О., *Галичина: між Сходом і Заходом. Нариси історії XIX – початку XX ст.*, Львів 1997, 13.

Від русинів до українців

До найважливіших завдань, які ставили перед собою українські інтелігенти в Галичині, було розповсюдження серед населення «всеукраїнської» ідентичності, самої назви «Україна» та етноніму «українець». «Ідентифікація з тією чи іншою групою означає встановлення меж, за якими приписувані цій групі ідентичності втрачають свої властивості. Майже завжди ці межі є уяв(ле)-ними – не у тому сенсі, що вони реально не існують, а в тому, що єдиний реальний спосіб їхнього існування є уявлення. Відповідно, вони не є заданими раз назавжди та наперед, а конструйованими, змінюваними й залежними від обставин. Бути українцем у ХІХ столітті не обов'язково означало набір тих самих значень, що у ХХ столітті [...] Та вже зовсім ніякої заданості не було у перетворенні галицьких русинів на українців»,⁸ – констатує Я. Грицак, посилаючись на концепцію нації як «уявленої спільноти», творцем якої є теоретик націоналізму Бенедикт Андерсон⁹. Процес «уявлення» єдиної політичної української спільноти та ідея соборності, а зокрема й галицько-наддніпрянські відносини на зламі ХІХ і ХХ століття – ключові питання українського інтелектуального дискурсу. Особливо цікаво й важливо досліджувати еволюцію політичної орієнтації та процеси формування загальноукраїнської ідентичності галицьких інтелігентів. Проте ці питання досить рідко стають предметом цілісних наукових досліджень.¹⁰

«Україна Австрійська і Україна Російська однак нам рідні, і жадні географічні межі не можуть роз'єднати одного народу і, аби була в нас моральна міць, то ні нас не зможуть відірвати від Галичини, ні Галичини від нас, бо ідеї, духа розірвати на два шматки не можна, як нічим не можна спинити Дніпрової течії...»,¹¹ – заявляли члени братства тарасівців у програмному документі (*Profession de foi молодих українців*), що 1893 року був уперше проголошений у Харкові, а опублікований у Львові. «Однієї, єдиної, нероздільної, вільної, самостійної України від гір Карпатських аж по Кавказькі»,¹²

⁸ Грицак, Я., *Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота (1856–1886)*, Київ 2006, 17.

⁹ Андерсон, Б., *Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму*, Київ 2001.

¹⁰ Чи не єдина монографія на цю тему: Райківський, І., *Ідея української соборності в підавстрійській Галичині (ХІХ – початок ХХ ст.)*, Івано-Франківськ 2016. Дуже якісний популярний нарис: Аркуша, О., Модернізація українського суспільства на початку ХХ століття: приклад Галичини, in: О. Аркуша – К. Кондратюк та ін., *Час народів. Історія України ХІХ століття*, Львів 2016, 314–355 (особливо: 350–366).

¹¹ Програмові засади Братства Тарасівців, in: *Українська суспільно-політична думка в ХХ столітті*. Упор. Т. Гунчак – Р. Сольчаник, т. 1., [б.м.в.] 1983, 23.

¹² Міхновський, М., Самостійна Україна, in: *Українська суспільно-політична думка в ХХ столітті*. Упор. Т. Гунчак – Р. Сольчаник, т. 1., [б.м.в.] 1983, 70–71.

хотів також і російський підданий Микола Міхновський (1900). Ідею соборності – переконання про національну єдність та неодмінне існування всеукраїнської спільноти – плекали українські патріоти з обох боків Збруча.

«Але на шляху реалізації цієї ідеї, – пише Я. Грицак, – стояло багато перешкод, і не всі вони були пов'язані з політичною роз'єднаністю українських земель. Кордон між підросійською й півдавстрійською Україною відповідав відмінностям у віросповіданні, мові, звичаях між двома гілками українського народу. Ці відмінності ще більше посилювалися розходженням політичних програм і соціального складу національних рухів серед наддніпрянських і галицьких українців. Відмінності між галичанами й наддніпрянцями були настільки суттєвими, що сучасні дослідники говорять навіть про існування двох „субнацій“.»¹³

Американський історик Роман Шпорлюк, розмірковуючи про те, чому греко-католицькі мешканці Галичини не створили окремої «малої нації» та про причини остаточної перемоги всеукраїнської ідентичності серед галицьких русинів, висловлює погляд, що вирішальним чинником могла бути загроза з боку поляків: «По-перше, Україна мала культурні ресурси, які давали галичанам можливість компенсувати культурну та соціальну відсталість, робили їх конкурентоспроможними щодо польської культури, суспільства й політикуму. По-друге, входячи до складу України, галичани ставали частиною національної спільноти, більшої за Польщу. Не випадково вони називали її Велика Україна. Поза межами цієї України галицька спільнота дорівнювала за чисельністю словакам чи литовцям. Можливо, відчуття того, що саме Україна дає їм шанс на виживання у протистоянні з поляками, підштовхнуло католиків-галичан до об'єднання з православним Сходом – проти католиків-поляків.»¹⁴

Отже, гострота конфлікту з поляками мала істотний вплив на силу українського руху в Галичині. Однак, як додає британський дослідник Ендрю Вільсон, сама Велика Україна не обов'язково мусила піти спільним шляхом із Галичиною.¹⁵ Зрештою, вищенаведену теорію Р. Шпорлюка – яка дещо нагадує відомий лозунг галицьких русофілів: «...краще втопитись у російському морі, ніж у польській калабані»¹⁶ – важко перевірити. Більш достеменні результати дає дослідження мотивів вибору національної ідентичності окремими особами

¹³ Грицак, Я., *Нарис історії України: формування модерної української нації XIX–XX століття*, Київ 1996, 81. Про дві «субнації» див. Каппелер, А., *Національний рух українців у Росії та Галичині: спроба порівняння*, in: *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Ред. Я. Ісаєвич та ін., Київ 1992, 104–119.

¹⁴ Шпорлюк, Р., *Україна: від імперської окраїни до незалежної держави*, in: *Імперія та нації (з історичного досвіду України, Росії, Польщі та Білорусі)*, Київ 2000, 267–268.

¹⁵ Вільсон, Е., *Українці. Несподівана нація*, Київ 2004, 195.

¹⁶ Грицак, Я., *Нарис історії України: формування модерної української нації XIX–XX століття*, Київ 1996, 75. Інший варіант: «у польському болоті» (Wereszycki, H., *Pod berłem Habsburgów. Zagadnienia narodowościowe*, Kraków 2015, 209).

(одинацями) чи політичними середовищами, якщо збереглися письмові свідчення. Сам феномен націй, які – за Еріком Гобсбаумом – формуються «по суті зверху, але які не можна зрозуміти без аналізу знизу, тобто в термінах припущень, сподівань, потреб, прагнень і інтересів простих людей»,¹⁷ – виходить поза межі спрощених аналізів.

Під час українського «націєтворення» у Галичині ключовими були негативні вибори – відкидання польськості та заперечення ідентифікації з «великоруською» спільнотою. Наприкінці XIX століття русофільська орієнтація – називана зневажливо «москвофільською» – почала виразно поступатися «українській» ідентичності. Американський вчений Тімоті Снайдер звертає увагу на ще одне – дещо парадоксальне – явище з царини «(пере)творення» націй та зміцнення «уявних політичних спільнот» у Галичині: «Щоб впевненіше висувати свої вимоги, галицькі українофіли та москвофіли послалились на невідому, але велику групу слов'ян на сході. Ці подібності допомагають нам побачити, чому багато осіб могли перейти з москвофільства на українофільство, не вбачаючи в цьому суперечності.»¹⁸

Для «українофілів» проблемою були також непорозуміння з «російськими» українцями. «Вирішальне значення, – стверджує Я. Грицак, – мала спільна згода обидвох еліт – наддніпрянської й галицької – творити спільну націю.»¹⁹ Сприйняття такого висновку жодною мірою не означає, що дослідник українського національного руху в Галичині повинен некритично ставитися до провідного наративу сучасної української історіографії, згідно з яким «тернистий шлях до соборності»²⁰ був непохитним, послідовним та закономірним процесом, що відбувався паралельно в усіх українських регіонах, – які впродовж століть зберігали в історичній пам'яті генетичну «єдність народу»²¹ – і для якого не було жодної альтернативи.

Приватна/ідеологічна батьківщина

«Батьківщина – не географічне поняття, – писав польський соціолог Станіслав Оссовський, – яке можна схарактеризувати без апелювання до психічних

¹⁷ Гобсбаум, Е., *Нації і націоналізм, починаючи з 1780 року: програма, міфи, реальність*, Київ 2010, 18.

¹⁸ Снайдер, Т., *Перетворення націй. Польща, Україна, Литва, Білорусь 1569–1999*, Київ 2012, 158.

¹⁹ Грицак, Я., *Нарис історії України: формування модерної української нації XIX–XX століття*, Київ 1996, 81.

²⁰ Див.: Гошуляк, І., *Тернистий шлях до соборності (від ідеї до Акту Злуки)*, Київ 2009.

²¹ Курас, І., *Етнополітологія. Перші кроки становлення*, Київ 2004, 173.

позицій певної сукупності людей. Певна територія стає батьківщиною лише тоді, коли існує група людей, що ставляться до неї певним чином і певним чином формують її образ. Тоді для цієї групи цей шматочок зовнішньої дійсності набуває своєрідних цінностей, завдяки яким він і є батьківщиною.»²² Спогади галичан, що прибували на наддніпрянські терени в епоху «національного відродження», красномовно свідчать про те, що їхні зустрічі з Великою Україною завжди супроводжувалися ідеологічними роздумами та приписуванням географічним територіям духовних цінностей.

С. Оссовський запропонував поділ на «приватну батьківщину» та «ідеологічну батьківщину»: «Ставлення до ідеологічної батьківщини не апелює до безпосередніх почуттів одиниці до рідної території та до звичок, що сформувалися завдяки цим почуттям, але не деяких переконаннях: на переконанні одиниці про її участь у певній сукупності, та про те, що ця територіальна сукупність пов'язана саме з цією територією. Моя батьківщина – в цьому ідеологічному сенсі – це земля моєї нації.»²³

Галицька/малоросійська, українська – питання спільної літературної мови

Одна із основних «соборницьких» суперечностей стосувалася мови. Історія української літературної мови в Галичині досить складна. Михайло Максимович (1804–1873, наддніпрянець) відрізняв «малоросійське» та «червононоруське» наріччя у межах «південноруської» мови,²⁴ Михайло Драгоманов (1841–1895, наддніпрянець) – літератури: російську, великоруську, українську та галицьку.²⁵ Внаслідок суперечливого рішення народовців – під впливом поезії Тараса Шевченка – прийняти мову Великої України, тексти, писані на основі церковнослов'янщини, стали «язичієм». Утім, як звертає увагу Міхаель Мозер, «починаючи з довгого ХІХ століття, не лише представники інших народів, але й українці з-поза Галичини часто закидали галичанам, що вони

²² Ossowski, S., *O ojczyźnie i narodzie*, Warszawa 1984, 17–18.

²³ Ossowski, S., *Analiza socjologiczna pojęcia ojczyzny*, in: *Z zagadnień psychologii społecznej. Dzieła*, t. 3, Warszawa 1967, 210; див. також: М. Папіерзьнска-Турек, М., „Mała” i „wielka” ojczyzna w świadomości ludności ukraińskiej w Drugiej Rzeczypospolitej, in: *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Ред. М. Крикун та ін., Львів 2006–2007, вип. 15, 700–707.

²⁴ Максимович, М., *Ответные письма М. П. Погодину, Русская беседа*, 1857, кн. 2, 87. За: А. Миллер, *Украинский вопрос в Российской империи*, Киев 2013, 59.

²⁵ Українець [Драгоманов, М.], *Література російська, великоруська, українська та галицька*, Львів 1874.

розмовляють і пишуть інакше, згідно зі своїми традиціями й згідно з їхніми власними програмами модернізації».²⁶

«Українська нація – це нація анархістів-індивідуалістів: вона не здатна сама до організації, до державності, не здатна навіть одного правопису завести»,²⁷ – нарікав Євген Чикаленко (1861–1929, наддніпрянець). У спогадах за 1910 рік він згадував про проблеми під час редагування київської *Ради*: «Лівобережці кажуть, що газета пишеться малозрозумілою галичансько-польською мовою, а правобережці нарікають, що мова в газеті занадто вже змосковлена.»²⁸ Редактор занотував також характерну реакцію колег на його пропозицію реформи правопису, а саме запровадження окремого писання частки «ся»: «„Щоб нам з галичанами не ділитися, треба нам відділити ся.“ [...] Господи, що знялось! Всі рішучо гостро виступили проти, доводили, що це не має ніяких наукових підстав, що нехай галичани переймають наш правопис, а не ми їхній, бо нас 30 мільонів, а їх 3 і т. д.»²⁹ Втім, стосунок Є. Чикаленка до «галичанства» був критичним: «Якби не було України російської, то уряд австрійський зовсім не рахувався б з домаганнями галичан, не зважав би на тих три мільйони українців, що живуть в Австрії»,³⁰ – принагідно зауважив він.

«Але, що характерно», – підсумовує лексичні та правописні суперечки Я. Грицак, – «незважаючи на гостроту полеміки, ні одна зі сторін жодного разу не висловила думки про необхідність створення стандартної української літературної мови на основі галицької говірки або ж про вироблення двох паралельних варіантів, одного – для східних, другого – для західних українців. Дискусія закінчилась компромісним рішенням: з одного боку, всі українці повинні мати єдину стандартну мову, що базується на говірці Полтавщини, з іншого боку, галицька говірка не була піддана повному остракізму.»³¹

²⁶ Мозер, М., *Український П'ємонт? Деяко про значення Галичини для формування, розбудови й збереження української мови*, Львів 2011, 147. Див також: *Українська мова в Галичині: історичний вимір*. Ред. Я. Ісаєвич та ін., Львів 2011.

²⁷ Чикаленко, Є., *Щоденник (1907–1917)*, Київ 2011, 143. «У нас досі практикується зо скілька правописів; у Галичині є три: фонетичний, етимологічний і зближений до російського. В Україні російській теж зо три ярижний (романівка), заведений указом 1876 р., фонетичний („радянський“), вироблений у 1905 році, третій – яким друкується *Рідний Край* та видання Добродійного товариства, з деякими відміними від „радянського“, та ще дехто вживає, правда, тільки в листах і дуже вихваляє герцоговинський, чи драгоманівку, з йотами», – підсумовував правописну ситуацію напередодні Першої світової війни Є. Чикаленко (Там само).

²⁸ Чикаленко, Є., *Щоденник (1907–1917)*, Київ 2011, 113.

²⁹ Там само, 142.

³⁰ Там само, 232.

³¹ Грицак, Я., *Нарис історії України: формування модерної української нації XIX–XX століття*, Київ 1996, 81.

Наддніпрянці в Галичині. Приклади Драгоманова й Грушевського

На думку Сергія Єкельчика, український національний рух обабіч Збруча «залишався цілісним, монолітним явищем, різнилися тільки форми його прояву в різних умовах».³² Єдність, начебто, забезпечувала співпраця очільників руху – активних як в Росії, так і в Австрії – та «сприйняття певними частинами галицького суспільства наддніпрянців Драгоманова, Антоновича, Куліша як ідейних провідників, нарешті, чільне місце Грушевського в громадському, культурному й політичному житті Галичини 1890–1900-х років, яке збереглося за ним і в Наддніпрянській Україні після його повернення туди».

І справді, ідея української соборності ґрунтувалася на визначних постаттях. М. Драгоманов залишив неоднозначні спогади про свої відносини з «галичанами й другими австрійськими русинами»,³³ але український рух у його висвітленні є далеко не монолітним. Особливо критично він ставився до русофілів. Про свої розрахунки з галичанами М. Драгоманов писав детально в *Австро-руських споминах*. Так, зокрема, 1871 року він зустрівся в Відні з членами товариства Січ. Згадував своє здивування, коли зрозумів, як легко можна образити галицьких товаришів – як-от, скритикувавши принагідно римського папу з приводу його італійської політики. Та найбільше його вразило усвідомлення культурної прірви між ним та земляками з Австрії: «...для них наша Україна сама в собі й у відносинах до Росії terra incognita: ні історії, ні географії, ні порядків наших, навіть літератури спеціально української вони не знали, а вже про книги, писані про Україну ж, та „по-московському“, хоч не питай: так, не знали вони творів ні Гоголя, ні Костомарова.»³⁴

³² Єкельчик, С., *Українофіли. Світ українських патріотів другої половини XIX століття*, Київ 2010, 117.

³³ Драгоманов, М., *Австро-руські спомини (1867–1877)*, ч. 1, Львів 1889, 4. «Доля привела мене в стосунки з австрійськими Русинами Галичини, Буковини й Угорщини більші, ніж це звичайно лучається Росіянам, та навіть, на скільки знаю, й самим австрійським Русинам, котрі рідко виходять поза грانیці кождей своєї провінції» (Там само, 3).

³⁴ Драгоманов, М., *Австро-руські спомини (1867–1877)*, ч. 2, 37. [online: <http://shron2.chtyvo.org.ua/Drahomanov_Mykhailo/Drahomanov_Avstro-ruski_spomyny_1867-1877.pdf>, cit. 2018-02-27]. Утім, Драгоманова дивували навіть спосіб листуватися, «низько-поклонні» форми, гра в карти у львівських кав'ярнях тощо (Там само, 51–52). Чимало інформації про ментальну різницю та взаємні негативні стереотипи містять праці Кирила Студинського (1868–1941, див. зокрема: Студинський, К., *До історії взаємин Галичини з Україною*, Львів 1906; Студинський, К., *Галичина й Україна в листуванні 1862–1884 рр.: матеріали до історії української культури в Галичині та її зв'язків з Україною*, Харків – Київ 1931). Дослідження зв'язків «Галичини з Україною» було чи не найосновнішим напрямом діяльності цього вченого; він читав лекції з відродження Галичини в XIX ст. Про «галицько-наддніпрянські» зацікавлення Студинського див.: Райківський, І., *Ідея української*

Критикуючи галичан, М. Драгоманов не знаходив простих способів подолати відмінності між елітами обох країв. «Тепер скажу взагалі, що російські Українці і австрійські Русини можуть зійтись лишень на ґрунті інтересів демосу і всеєвропейських поступових ідей»,³⁵ – передбачав учений. У цілому, М. Драгоманов пов'язував із Галичиною неабиякі сподівання, вбачаючи у ній місток для поширення на Велику Україну західноєвропейських цінностей. Те саме стосувалося й «Угорської Русі» (сучасного Закарпаття), де – на його думку – галицька інтелігенція повинна пропагувати «українофілство» та боротися проти мадяризації та «москвофільства».³⁶ Закидаючи галицьким землякам надмірну консервативність та пасивність, М. Драгоманов наголошував, що через ці вади Галичина не виконує своєї місії.³⁷

Варто зазначити, що М. Драгоманов був федералістом і пов'язаність Велико- та Малоросії вважав природною. Передбачаючи майбутнє поглиблення зв'язків між Галичиною та Наддніпрянщиною, він водночас відзначав, що доцільним буде «затіснити» взаємозв'язки першої із «всеруським» культурним простором.³⁸

Найвидатнішою постаттю, що працювала заради української ідеї з обох боків Збруча був, безперечно, вищезгаданий М. Грушевський (1866–1934, наддніпрянець, народжений у Холмі). Випускник Київського університету, учень Володимира Антоновича, професор Львівського університету та метр української історіографії, який, утім, не лише писав історію, але й сам її творив – важко переоцінити його вплив на утвердження українства в Галичині (зокрема й самої назви «Україна» та етноніма «українець»)³⁹.

Послаблення антиукраїнської політики самодержавної Росії внаслідок Революції 1905 року зумовило повернення М. Грушевського зі Львова до Києва. Тоді – під враженням культурного відродження «підросійських» українців – він висловив свої відомі побоювання, остерігаючи, що шляхи галичан і наддніпрянців можуть ще назавжди розійтись: «...Досі Галичина йшла, а Україна стояла або йшла за Галичиною. Тепер Україна піде своєю відмінною дорогою, і віддалення її від Галичини буде збільшуватися з кожним кроком, коли не подбати про зближення їх доріг. І коли б так кожна пішла своєю дорогою, не дбаючи про се зближення, то за яких 20–30 літ ми мали б перед

націо-нальної єдності в громадському житті Галичини XIX століття, Івано-Франківськ 2012, 19–21.

³⁵ Драгоманов, М., *Листи на Наддніпрянську Україну*, Коломия 1894, 177.

³⁶ Драгоманов, М., *В справі Угорської Русі. Посмертний голос*, Львів 1895.

³⁷ Аркуша, О., Галичина як «український П'ємонт». Модернізація українського суспільства на початку XX століття: приклад Галичини, in: Аркуша, О. – Кондратюк, К. та ін., *Час народів. Історія України XIX століття*, Львів 2016, 351.

³⁸ Драгоманов, М., *Галицько-руське письменство*, Львів 1876, 38.

³⁹ Див.: Плохій, С., *Великий переділ: Незвичайна історія Михайла Грушевського*, Київ 2011.

собою дві національності на одній етнографічній основі, подібно як серби й хорвати, дві частини одного сербського племені, що дали себе розвести політичним, культурним, релігійним обставинам до повного відчуження. Розуміється, галичани й українці не повинні допустити до цього.»⁴⁰ М. Грушевський наголошував на потребі надалі «українізувати» Галичину та підкреслював, що лише Київ може бути єдиним центром українства. А галицька культура, література й мова повинні настільки наблизитись «до української, що зникне та межа, яка ділить тепер „галичанщину“ від „українщини“»⁴¹.

Як не парадоксально, за спогадами Є. Чикаленка, після переїзду на Велику Україну, М. Грушевський скаржився, що йому закидають «обгаличанювання справжніх українців». «Ми завіряли його, – писав Є. Чикаленко, – що нічого подібного ми не помічаємо, але він роздратовано казав, що в Раді раз у раз відмічається, що галицька мова і правопис незрозумілі селянам; що дехто з киян голосно протестує проти огаличанення, яке вносить він, Грушевський...»⁴² Сам видавець Раді серйозно ставився до можливого конфлікту на тлі мови та правопису. «А антипатія ця справді є, – признавав Є. Чикаленко, – і я боюся, як би вона не розвинулася ще більше.»⁴³

Галичани на Великій Україні

Спогади галичан свідчать про те, що процес уявлення собі ідеологічної батьківщини не був простим. «Галичани створили у своїй уяві ідеальний образ Великої України, частиною якої почали себе вважати. Однак кожне реальне зіткнення з тією Україною завжди завершувалося для них розчаруванням. Показовим прикладом є розпачливі відгуки галицької делегації, яка в 1903 році їздила до Полтави на відкриття пам'ятника Іванові Котляревському»,⁴⁴ – вважає Мар'ян Мудрий. Український історик дещо перебільшує, коли каже про постійне розчарування галичан Великою Україною та все ж перша зустріч, справді, супроводжувалась сильним психічним враженням, світоглядними роздумами та – часто – почуттям культурного дисонансу.

⁴⁰ Грушевський, М., Галичина і Україна, in: *Націоналізм. Антологія*. Упор. О. Проценко – В. Лісовий, Київ 2000, 184–185.

⁴¹ Там само, 185.

⁴² Чикаленко, Є., *Щоденник (1907–1917)*, Київ 2011, 141.

⁴³ Там само, 142.

⁴⁴ Опока, Ю., Історик Мар'ян Мудрий: «В Україні є ознаки отруєння історією», *Історична правда*, 20. 4. 2012. [online: <<http://www.istpravda.com.ua/articles/2012/04/20/81518/>>, cit. 2018-03-13].

Микола Угрин-Безгрішний (1883–1960, галичанин) залишив свої враження від подорожі навесні 1909 року (опубліковані тільки 1941 року). Метою поїздки, за його словами, було «пізнати всю Україну не тільки з книжок, тобто теоретично, а й практично»,⁴⁵ а поштовхом до подорожі стало прочитання класиків: *Кобзаря* Шевченка, *Чорної Ради* Пантелеймона Куліша, *Хмар* Івана Нечуя-Левицького чи *Соняшного Проміння* Бориса Грінченка.⁴⁶

Дорога в бік Києва одразу стала нагодою для порівнянь: «Села подібні до наших, тільки куди більші. Всюди багато лісів, найбільше ж соснових. Зійшло сонечко понад ними й видавалося мені куди яснішим, більшим і кращим, як у Галичині.»⁴⁷

«Мати руських міст» не одразу справила на прибульця із «Дністрової України»⁴⁸ або «дністрянського українця»⁴⁹ – як сам про себе казав – позитивне враження. Йому не сподобався київський залізничний вокзал – «партеровий» (одноповерховий) і брудний: «Робила [станція – прим. авт.] куди поганіше вражіння від наших більших, селянських корчем, що їх бачив у Галичині». Швидко з'явилася й мовна проблема: «Чимало „ізвощиків“ у довгих, синіх капотах і в чорних, неліскучих циліндрах зо ширшим дном на головах прохають сідати. Питаю по-українськи, скільки хочуть за проїзд? Відповідають всі по-московськи. Розлютився я і постановив іти пішки»,⁵⁰ – читаємо у спогаді.

Натомість приємне враження на М. Угрин-Безгрішного справили видатні місця Києва, відвідування яких стало для нього нагодою згадувати славне давньоруське та козацьке минуле,⁵¹ та зворушливий візит до музею Шевченка. Не менше значення під час особистого відкриття Великої України мали для Безгрішного дрібниці, маленькі сюрпризи, як-от: смачний чай («Не пив я такого ні разу в Галичині!»⁵²) у потягу та україномовний кондуктор («перша людина в Дніпровій Україні, від якої я почув рідну мову»). Зате із

⁴⁵ Угрин-Безгрішний, М., *Львів-Київ-Харків. Культурні взаємини молоді західної зо східною Україною перед вибухом першої світової війни (спогади редактора)*, Рогатин – Київ 1941, 10.

⁴⁶ Там само.

⁴⁷ Там само; Юрій Винничук опублікував фрагменти цитованих спогадів на порталі Zbruc̆ та цей уривок пропущено (*Східна Україна очима галичанина. Микола Угрин-Безгрішний*. Упор. Ю. Винничук. [online: < <https://zbruc.eu/node/49207>>, cit. 2018-03-13]).

⁴⁸ Угрин-Безгрішний, М., *Львів-Київ-Харків. Культурні взаємини молоді західної зо східною Україною перед вибухом першої світової війни (спогади редактора)*, Рогатин – Київ 1941, 21. На відміну від «Дніпрової України» (Там само, 23–24).

⁴⁹ Там само, 25.

⁵⁰ Там само, 50.

⁵¹ Там само, 52–53.

⁵² Там само, 48.

розчаруванням згадував спілкування із селянками, що соромилися говорити українською мовою з культурною людиною.⁵³

Із Києва М. Угрин-Безгрішний подався до Харкова, де мав зустрітись із поеткою Христею Алчевською (1882–1931, харків'янка), у яку він був закоханий. У цілому місто Харків йому не сподобалося, але сподобалася Гончарівка, яка чимось нагадувала йому «винницькі околиці» біля Львова.⁵⁴

Під час візиту М. Безгрішного, з ним трапилися два мовні конфузи. Перший, коли, виголошуючи доповідь в університеті, він назвав євреїв «жидами» – за галицькою термінологією. «Геть з провокаторами!» – відреагувала на це аудиторія, а оратору ледь вдалося утихомирити скандал.⁵⁵ Друга неприємна пригода мала місце у помешканні Миколи Міхновського, коли галицький гість розповідав кумедну історію: «Закінчую її сакраментальним, галицьким висловом „пугали зо сміху“... / Велике збентеження! Гості скоренько встають від стола й виходять до другої кімнати. Зо мною остається тільки Згоральський, галичанин. Навіть Христа покинула мене.»⁵⁶

Підсумком цієї повчальної пригоди, як і цілих спогадів, може слугувати занотований Безгрішним вислів Х. Алчевської: «Мабуть, ми ще довго порозуміватимемо, поки зовсім не порозуміємося і не станемо одноцілою родиною. Це зробить єдине об'єднане мовою та ідеями українське письменство!»⁵⁷

«Дайте мені спокій з тими закордонними українцями – це правда словеч»,⁵⁸ – говорив львівський співрозмовник Івана Зілинського (1879–1952, галичанин). Розмова мала місце у Львові 1911 року, коли Зілинський збирався їхати на експедицію, з метою вивчати українські говори Росії. Причиною осуду були емігранти з Великої України, яких згаданий співрозмовник, «галицький добродій» та національний діяч, зустрів десь на Заході. Емігранти запевняли його, «як вони дуже люблять неньку Україну», але незабаром виявилось, що «їх жінки і діти говорять лиш по-московськи»⁵⁹.

Сам учений залишив доволі не прихильні спогади про Київ. Як і М. Угрин-Безгрішний, він нарікав на мову населення: «Скрізь чується лише жаргон.»⁶⁰ Як колись М. Драгоманов, І. Зілинський звертав увагу на проблеми взаєморозуміння між елітами з обох боків кордону: «Живемо близько себе,

⁵³ Там само, 48–50.

⁵⁴ Там само, 62.

⁵⁵ Там само, 64–65.

⁵⁶ Там само, 66.

⁵⁷ Там само, 66.

⁵⁸ Зілинський, І., Враження з подорожі по Україні літом 1911 року, in: *Збірник пам'яті Івана Зілинського (1879–1952): спроба реконструкції втраченого ювілейного збірника з 1939 р.* Ред. Ю. Шевельов та ін., Нью-Йорк – Париж – Сідней 1994, 529.

⁵⁹ Там само.

⁶⁰ Там само, 531.

леліємо в наших серцях ті самі ідеали, але кордон розділює нас, мов хінський мур, так що ми в дійсності дуже мало себе взаємно знаємо, переважно тільки на основі поверхових, уривкових часописних звісток. Замало єднання, спільного порозуміння, взаємної помочі і плянкової роботи для добра цілої України.»⁶¹ Видатний мовознавець і фольклорист не мав, однак, жодних сумнівів щодо майбутнього центру українства: «Наші очі звернені на схід, думки линуць над Дніпро, бож ми знаємо, що там наша будучність, не в Галичині, а над Дніпром, у Києві.»⁶²

Дмитро Дорошенко про галицько-наддніпрянські відносини

Дмитро Дорошенко (1882–1951, наддніпрянець) народився у Вільні (теперішньому Вільнюсі), навчався у Варшаві й Петербурзі, а до «українофільства» привело його, зокрема, читання заборонених у Росії українських часописів зі Львова.⁶³ Вчений так згадував – із багаторічної перспективи – свій перший візит до Львова 1904 року: «Не заімпонувала нам столиця галицької України й своїм зовнішнім виглядом. Вузькі, покручені вулички [...], оті мізерні жидівські крамнички з їх польськими написами.» Місто Льва не витримувало порівняння із Києвом «з його широкими розлогими вулицями, пишними бульварами, величними церквами з їх золотими банями, з густою зеленю міських парків. Самий розмах київського життя, рух на вулицях, блискучі вагони електричного трамваю (до речі перший електричний трамвай у цілій Росії було заведено у Києві), величавий Дніпро...»,⁶⁴ – писав Д. Дорошенко.

Великого значення історик надавав культурній різниці. Як вияв галицької відсталості та некорисних польських впливів він сприймав низьке, на його думку, становище галицької жінки, яка «живе ще під опікою „мами“ або „тьоті“, не сміє появлятися на вулиці в товаристві чужого мужчини, хіба що це був уже її наречений; не могла заходити до помешкання мужчини або приймати в себе візити мужчини»⁶⁵. Зовсім інакше це виглядало в «російській» Україні: «У нас жінка завоювала вже собі зовсім рівне місце поруч з мужчиною і була вже не лялькою, не „окрасою“, а рівнорядним і рівноправним членом

⁶¹ Там само, 530.

⁶² Там само, 530.

⁶³ Дорошенко, Д., *Мої Спомини про Давнє-Минуле 1901–1914 роки*, Винніпег 1949, 3–8.

⁶⁴ Там само, 53.

⁶⁵ Там само, 51–52.

сусільства.»⁶⁶ Цікаво, що ці проблеми порушував уже М. Драгоманов, твердячи, що «російські» жінки більш освічені за «австрійських», та відзначаючи «побіду нової російської культури в Австрії»⁶⁷.

Наддніпрянці натомість, на думку Д. Дорошенка, поступалися західним землякам політичною культурою. «Ми мало звикли до публічних дискусій, не те, що наші товариші-галичани, виховані в умовах конституційного життя»,⁶⁸ – визнавав він.

«Справді, як виріс український Львів за цих 10 років!»⁶⁹ – захоплювався історик під час наступної поїздки до цього міста. Д. Дорошенко хвалив видавничу справу (наклад та рівень щоденника *Діло*), чисельність українських установ, українські вивіски на будинках тощо. Все це привело його до висновку, що «українці вже ставали тут у Галичині державною нацією, вони вже були на порозі до того, щоб почувати себе господарями на своїй рідній землі»⁷⁰. Та попри це вчений зосереджував увагу на майбутньому центрі. «Дарма, що Велика Україна ще спить, але коли прокинулась і здобуває свої державні права, хоч частина української землі, то це прискорить процес відродження і у нас. [...] „Колись будемо мати таке і в Києві!“ – думав я»,⁷¹ – згадував Д. Дорошенко. І – якби на підтвердження цих слів: «Коли вибухла революція, ми всі якось наче трохи забули за Галичину, та й самі Галичане, що жили серед нас у Києві, усю свою увагу звернули тепер на справи революції.»⁷²

1919 року частини армії УНР були змушені перетнути Збруч й опинилися на підконтрольній території ЗУНР (власне: Західної області УНР). На Дорошенка, який перебував тоді у Станіславі, прикре враження робили військові з Великої України: «По каварнях і на вулиці раз-у-раз зустрічалися фігури в ефектних театральних убраннях: червоні шаравари, завширшки як Чорне море, цяцьковані кольорові жупани, високі шапки з довжелезними шликами, оселедці, підголені чуприни. Видко, що то були отамани та ватажки якихось загонів, але чого вони товклись тут, а не були на фронті? Признаюся, їхні мальовничі костюми робили на мене прикре вражіння на фоні скромної, часами вбогої форми галицького війська, яке не пишалось цяцькованою зброєю та театральним убранням, але дійсно билосся і клало свої голови за рідний

⁶⁶ Там само, 51.

⁶⁷ Драгоманов, М., *Австро-руські спомини 1867–1877*, ч. 2, 76–77. [online: <http://shron2.chtyvo.org.ua/Drahomanov_Mykhailo/Drahomanov_Avstro-ruski_spomyny_1867-1877.pdf>, cit. 2018-02-27].

⁶⁸ Дорошенко, Д., *Мої Спомини про Давнє-Минуле 1901–1914 роки*, Виннипег 1949, 59.

⁶⁹ Дорошенко, Д., *Мої спомини про недавнє-минуле (1914–1918)*, ч. 1, *Галицька руїна 1914–1917 років*, Львів 1923, 6.

⁷⁰ Там само, 6–7.

⁷¹ Там само, 9.

⁷² Там само, 81.

край. Гадаю, що таке саме прикрє вражіння справляв оцей маскарад нашої отаманії і на самих галичан.»⁷³ Це останнє припущення було слухним, позаяк схожі спостереження про зовнішній вигляд та поведінку офіцерів армії УНР після переходу Збруча залишив Іван Макух (1872–1946, галичанин).⁷⁴

У цілому, Д. Дорошенко дуже схвально ставився до атмосфери західноукраїнського державотворення: «Тутешні міністри, як звичайні громадяне, заходять собі в певні години до каварень, коли всі там бувають, сідають разом з публікою при столиках, балакають, взагалі держать себе дуже просто [...]. І згадальсь мені наші „народні“ міністри! Скільки, бувало, попобігати за ними або насидітись по прийомних, навіть коли маєш пильну справу – не приватного, а громадського характеру! У нас, як показав недавній досвід, коли людина допнеться до влади, то рідко коли не втратить голови, не уявить себе якимсь олімпійцем і, не вважаючи на офіціальний демократизм, не почне удавати з себе китайського богдыхана. А тут, у тій Галичині, де люде змалку виховуються в повазі до всякої влади, до рангу, до титулу [...], – тут міністри зуміли залишитись звичайними громадянами, не вдаючись в дешеvu демагогію і не пнучись на олімпійські висоти.»⁷⁵

Проблемна Злука 1919 року

На багатоаспектні відмінності між політиками з обох боків Збруча неодноразово вказували як на причину поразки української революції. Оголошений 22 січня 1919 року *Акт Злуки УНР і ЗУНР* (хоча важко переоцінити його символічне значення), насправді, мав лише формальний характер. «Консервативному в політичному відношенні керівництву ЗУНР було важко робити спільну справу з лівими членами уряду Директорії, галицькі командири не могли зрозуміти слабкої дисципліни колишніх повстанців, і обидві групи

⁷³ Дорошенко, Д., *Мої спомини про недавнє-минуле (1914–1918)*, ч. 4, *Під директорією. На чужині (1919–1920)*, Львів 1924, 35.

⁷⁴ «Ці військові пересувалися в Галичині з міста до міста, особливо до таких міст як Тернопіль і Станіславів, та жили на „широку стопу“. Вони мали багато грошей і кидали ними по крамницях і ресторанах дуже щедро. Особливо звертали вони на себе увагу і викликали певного роду сенсацію своїми козацькими строями, що деколи були доведені до чудернацтва. Малинові і чорні шлики, оселедці на голові та кучми почали захоплювати і деяких наших вояків та молодь, що не здавали собі справи з того явища» (Макух, І., *На народній службі*, Дітройт 1958, 254). На думку автора, «явище» було небезпечне поширенням анархістських та радикальних лівих ідей серед галицьких військових (Там само, 254–255).

⁷⁵ Дорошенко, Д., *Мої спомини про недавнє-минуле (1914–1918)*, ч. 4, *Під директорією. На чужині (1919–1920)*, Львів 1924, 37.

почали поглядати в різні напрямки, шукаючи можливих союзників»,⁷⁶ – відзначає Сергій Плохій.

Для Миколи Голубця (1891–1942, галичанин, львів'янин) Львів був центром «галицького П'ємонт. У ньому сходились усі нитки і на нього повертались очі не тільки всієї Галичини, але й далекого Київа»,⁷⁷ – писав він. Втім, саме Київ був «українською Меккою»,⁷⁸ тому М. Голубець підкреслював, що проголошення окремої західноукраїнської держави восени 1918 року було помилкою. Він наголошував, що цей акт проголошення ЗУНР супроводжувався палкими суперечками серед галицького політикуму – його опротестували соціал-демократи, Українські січові стрільці та студентська молодь, тобто ці, що «жадали злуки всіх українських земель в одну соборну українську Державу зі столицею в Київі»⁷⁹. Невідомо, яким був би результат розколу, якби не почалася війна з поляками.⁸⁰

Осип Назарук (1883–1940, галичанин) ставив вимогу федералізації країни. Серед українських регіонів – на його переконання – найвищим рівнем розвитку відзначалася Галичина. За його концепцію, умови злуки ЗУНР і УНР повинні охопити також інші українські регіони.⁸¹ Приблизно в той же час Василь Пачовський (1878–1942, галичанин) представив свій популярний огляд історії Галичини, підкреслюючи, що цей маленький край все прагнув до об'єднання із Великою Україною, яка була здатна захистити його від «панів ляхів».⁸²

Після поразки української революції Володимир Винниченко (1880–1951, наддніпрянець) з дуже ідеологічних позицій – звертаючись до стереотипів – критикував галицьке керівництво, яке, на його думку, відповідало за фіаско західноукраїнської державності, позаяк саме його надмірне почуття легалізму призвело до знехтування ними права на самовизначення. В. Винниченко закидав, що галичанами керувала «сервілістична благонадійність, їхня вузесенька, худосочна дрібно-буржуазність, їхня псіхіка кулуарних політиків і цілковита відсутність якої будь революційности, піднесености до того духу боротьби»⁸³.

⁷⁶ Плохій, С., *Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності*, Харків 2016, 285.

⁷⁷ Голубець, М., *Історія Львова від найдавніших часів. Історичні пам'ятники старовини. Львів в часах великої і визвольної війни* З. У. Н. Р. Провідник по Львові, Жовква 1925, 152.

⁷⁸ Там само, 154.

⁷⁹ Там само, 161.

⁸⁰ Там само, 162.

⁸¹ Назарук, О., *За що ми боремося?*, Кам'янець 1919, 6–15.

⁸² Пачовський, В., *Галичина і Наддніпрянська Україна*, Кам'янець на Поділлі 1919, 4–24.

⁸³ Винниченко, В., *Відродження нації*, ч. III, Київ – Відень 1920, 395.

Галичанин Дмитро Паліїв (1896–1944) – радше практик, ніж теоретик революції – теж висловлював претензії на адресу західноукраїнського політикуму: «Київ для них був чужий, Відень близький, Київ був – „їх“, Відень – „наш“. – Щойно тепер ми відчуваємо ту великанську прірву, яка була між двома частинами одного народу.»⁸⁴

Регіональні відмінності в польському національному русі

Обговорюючи питання відмінностей та розбіжностей між представниками українського національного руху Росії і Австро-Угорщини, варто – бодай ескізно – звернути увагу на аналогії в сусідньому, польському національному русі, якому довелося діяти одночасно у трьох державах. Чеський дослідник націоналізму Мірослав Грох писав, що у ХІХ столітті існував не один, а три польські національні рухи – на колишніх територіях Речі Посполитої, анексованих Росією, Пруссією та монархією Габсбургів, – які з плином часу дедалі більше віддалялися від себе. Найпомітніша різниця між ними – чітка ставка на органічну працю у Великопольщі, панівна позиція польської аристократії в Королівстві Галичини й Лодомерії після 1867 року та – як наслідок – польські здобутки в царині політики та культури. Проте спільною для всіх гілок польського націоналізму була програма утворення (відновлення) незалежної держави.⁸⁵ Польський історик Роман Вапінський стверджував, що «розподіли сприяли формуванню регіональних батьківщин як певної ланки між приватними батьківщинами та ідеологічною батьківщиною (Польщею)»⁸⁶.

Ще 1920 року Міхал Бобжинський – польський консервативний політик, намісник Галичини та історик, який мав певний вплив на історичне зростання М. Грушевського – у праці *Про з'єднання частин Речі Посполитої* звертав увагу на те, що «зادля органічного з'єднання частин нічого досі не заподіяно»⁸⁷, і застерігав, що загроза розколу польської нації на три окремі відгалуження є цілком реальною.⁸⁸

⁸⁴ Паліїв, Д., Перший листопад, in: *Ілюстрований Український Національний Календар на рік 1928*, Перемишль 1927, [б.н.с.].

⁸⁵ Hroch, M., *Male narody Europy. Perspektywa historyczna*, Wrocław 2003, 76–77.

⁸⁶ Wapiński, R., *Polska i male ojczyzny Polaków. Z dziejów kształtowania się świadomości narodowej w XIX i XX wieku po wybuch II wojny światowej*, Wrocław 1994, 103–104.

⁸⁷ Bobrzyński, M., *O zespoleniu dzielnic Rzeczypospolitej*, Kraków 1920, 5.

⁸⁸ Там само, 7; Бобжинський, перш за все, мав на увазі загрози, пов'язані з великопольським (познанським) регіоналізмом. Б. Висоцька – дослідниця цього питання, констатує: «Більше ста років розвитку залишило тривалі наслідки, хоча не зробило з однієї нації трьох націй.

«Мене полонила Наддніпрянська Україна»

О. Назарук так згадував період своєї праці для УНР: «Моя рідна Галичина, яку я так недавно опустив, усувалася в моїх споминах в якусь далеку і щораз далшу далечинь [...]. Я починав розуміти стару гомерівську легенду про овоч льотоса: Коли його хто покоштує, забуває Рідний Край. А тут тим легше було його забути, що й цей край, у яким я опинився, був теж країною мого народа. Тільки без порівняння більшою, могутнішою, живішою, де барвисте життя клекотіло й бушувало мов між Скиллею й Харибдою [...]. Нераз мило й по кілька днів, у яких Галичина, не приходила мені на думку.»⁸⁹

У майбутньому О. Назарук почне плекати суперечливі концепції окремішності Галичини та вищості над Великою Україною. Його будуть звинувачувати в пропагуванні галицького сепаратизму.⁹⁰ Сама ідея галицької держави з'явилася після фактичного розриву між УНР і ЗУНР. Найповніше її обґрунтував географ Степан Рудницький⁹¹ (1877–1937, галичанин родом із Перемишля, згодом жертва Великого терору в СРСР).

Інакшим був підхід Івана Кедрина-Рудницького (1896–1995, галичанин), який, як влучно помічає його біограф Маріуш Сава, після відступу українсько-польських військ із Наддніпрянщини 1920 року вже до кінця життя почуватиметься емігрантом.⁹² «Від'їжджав я з України з розпачем в серці [...], – згадував І. Кедрин, – до Галичини мене не тягнуло. Мене полонила Наддніпрянська

У добу розподілів відсутність ширших зв'язків іншого типу замінювали зв'язки свідомості та ідеології. Після першої світової війни власний державний апарат, укріплений авторитетом національної влади, економічна, ринкова, комунікаційна єдність, система освіти – прискорювали інтеграційні та уніфікаційні процеси. Регіональні зв'язки виявилися все-таки дуже тривалими. Різноманітні форми регіональних своєрідностей існували впродовж цілого міжвоєнного періоду...» (Wysocka, B., *Regionalizm wielkopolski w II Rzeczypospolitej 1919–1939*, Poznań 1981, 10).

⁸⁹ Назарук, О., *Рік на Великій Україні. Конспект споминів з української революції*, Відень 1920, 79–80.

⁹⁰ Див.: Величко, З., Ідея соборності у публіцистиці О. Назарука періоду міжвоєн'я, *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика*, 2005, № 26, 32–39; Величко, З., Міф про Галичину: до проблеми Сходу і Заходу в публіцистиці Осипа Назарука 20–30-х рр. ХХ ст., *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика*, 2006, № 27, 12–20; Гачковський, М., «Галичина й Велика Україна» – ідея соборності у спадщині Осипа Назарука, in: *Збірник Харківського історико-філологічного товариства. Нова серія*. Ред. І. Михайлин та ін., т. 15, Харків 2014, 79–96; Gaczkowski, M., Galicja Wschodnia a „Wielka Ukraina” w międzywojennej publicystyce Osypa Nazaruka, in: *Ukraina: narracje, języki, historie*. Red. M. Gaczkowski, Wrocław 2015, 151–165.

⁹¹ С. Р. [Рудницький, С.], *Галичина й нові держави Європи*, Львів – Відень 1921; Рудницький, С., Галичина та Соборна Україна, in: *Чому ми хочемо самостійної України*, Львів 1994, 350–411.

⁹² Sawa, M., *Ukraiński emigrant. Działalność i myśl Iwana Kedryna-Rudnyckiego (1896–1995)*, Lublin 2016, 10.

Україна з її просторами, її природою, її розмахом. Правда, я бачив аматорщину і імпровізовані експерименти будівничих Української Народної Республіки, але теж бачив і розумів, що вони творили державу з пустки, без підготовки і без свідомого „я“ свого народу.»⁹³

Висновки

Відмінністю поглядів серед українства активно намагалися скористатися опоненти української ідеї, зокрема польська влада, яка в міжвоєнний період доклала чималих зусиль для того, щоб відмежувати українське питання у Польщі (де «русинам» відмовляли навіть в автономії та назві «українець») та в Радянській Україні (де Польща сприяла українському суверенітету) і намагалася зберегти «сокальський кордон»,⁹⁴ – у межах Польщі. Ще на початку 20-х років у польських конфіденційних звітах для МЗС читаємо, що український рух у Галичині є штучним, а його виникнення стало можливим лише завдяки підтримці Австрії та Німеччини – з одного боку, і російських панславистів – з іншого. Знаменно, що автори цих документів «українськими» називають тільки українські політичні партії з колишньої Росії, а українські політичні сили з Галичини йменують «русинськими».⁹⁵ Польський консул у Празі 1928 року був переконаний, що антагонізм між українцями з Наддніпрянщини та Галичини дозволить «повністю ізолювати українське питання в Польщі від українського питання як проблеми міжнародного характеру»⁹⁶.

Проте у Галичині, безсумнівно, перемогла загальноукраїнська ідентичність та почуття спільноти з земляками з іншого боку річки Збруч. Про це свідчить, зокрема, чисельність та боєздатність Української Галицької Армії. Чи ментальна різниця могла б ускладнити або піддати під сумнів ідею української соборності, якби українська революція увінчалась успіхом, – це питання варто залишити відкритим.

Автор цієї статті розділяє думку С. Єкельчика, який, «не заперечуючи „дискурсивність нації“», вказує на те, що «нації завжди уявляються за допомогою

⁹³ Кедрин-Рудницький, І., *Життя, події, люди. Спомини і коментарі*, Нью-Йорк 1976, 53.

⁹⁴ Див. Kęsik, J., „Kordon Sokalski”. Problemy pogranicza galicyjsko-wołyńskiego w latach 1921–1939, in: *Z dziejów prowincji galicyjskiej*. Red. A. Galos, Wrocław 1993, 125–155.

⁹⁵ Приклад: *Archiwum Akt Nowych w Warszawie*, z. 322, sygn. 208/ mkf. B16350, Referat „Sprawa Galicji Wschodniej” [24 I 1921], k. 12–13.

⁹⁶ *Archiwum Akt Nowych w Warszawie*, z. 322, sygn. 4450/ mkf. B20680, Referat przesłany do MSZ przez dra Tadeusza Lubaczewskiego, konsula polskiego w Pradze [27 IV 1928], k. 108.

конкретних соціальних і культурних практик відповідних суспільств»⁹⁷. У контексті «уявлення» та пропагування ідеї української соборної нації це означає, що без міцного підґрунтя – зважаючи на всі труднощі – цей процес був би майже неможливим. Напередодні Великої Війни, української революції та після її поразки між українськими елітами Галичини та Великої України були все ще істотні й багатоаспектні відмінності, а зміст ідеї, що повинна об'єднати обидва осередки, залишався невизначеним. Зокрема, існували розбіжності щодо вибору методів політичної боротьби та союзників і ворогів у цій боротьбі. Галичан та наддніпрянців ділила ментальна різниця, між ними побутували взаємні – щоправда, необов'язково негативні – стереотипи. Випробування війною та державотворчі зусилля чітко продемонстрували неоднорідність українського руху і, водночас, живучість української ідеї. Віра в майбутню Україну виходила поза межі політичної кон'юнктури, інтересів малої (тіснішої, приватної) батьківщини та взаємних звинувачень. А саме зіткнення з іншою гілкою українства, віра в спільне минуле та майбутнє різних частин «уявної» України – досвід культурного та духовного характеру, вартий подальших міждисциплінарних досліджень.

ABSTRACT

Galicians “in Prison of the Great Ukraine”: The Regional Differences in the Ukrainian National Movement (Second Half of the 19th Century and the Beginning of the 20th Century) in Participants' Memories (Selected Issues)

Marcin Gaczkowski

During the shaping process of the Ukrainian nation one of the main issues was “to imagine” Ukrainian community, which could unify two centers of Ukrainian idea – in Russia and Austria. Ukrainians from both countries were divided by different mentality, different political culture and mutual stereotypes. They were unified in foggy belief in united Ukraine – its common past and future. The article is based on memoirs and treats briefly about selected aspects of Ukrainian-Ukrainian relationships at the beginning of 20th century – particularly before the World War I.

---

⁹⁷ Єкельчик, С., *Імперія пам'яті. Російсько-українські стосунки в радянській історичній уяві*, Київ 2008, 25.

Key words: Ukrainian National Unity, Eastern Galicia, Historical Myths, Ukrainian Nationalism, Regionalism.

Mgr. Marcin Gaczowski (m.gaczowski.pl@gmail.com) is a historian, specialist in literature, editor and a member of cultural projects. Works in Institute of Slavic Philology University of Wrocław. His science interests are Ukrainian social and cultural life between World Wars, nationalism in Central and Eastern Europe, theory and practice of fiction. He also translates a modern Ukrainian literature to Polish.